

Τον Δεκέμβριο του 1980 εκάρη μοναχός και χειροτονήθηκε διάκονος στην Πρέβεζα από τον μακαριστό μητροπολίτη Νικοπόλεως και Πρεβέζης Μελέτιο. Τον Ιούνιο του έτους 1983 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον ίδιο Μητροπολίτη λαμβάνοντας το οφίκιο του αρχιμανδρίτου. Από το έτος 1986 μέχρι της χειροτονίας του σε επίσκοπο του Οικουμενικού Πατριαρχείου ανήκε ως κληρικός στην ιερά μητρόπολη Θηβών και Λεβαδείας. Μέχρι το έτος 1998, προσέφερε την ιερατική του διακονία στην ιερά μητρόπολη Γερμανίας. Υπηρέτησε στις ενορίες Freiburg (1986), Karlsruhe (1987), και Stuttgart (1990). Το έτος 1990 έγινε αρχιερατικός επίτροπος για το κρατίδιο της Βάδης-Βυτεμβέργης, ενώ ο μητροπολίτης Γερμανίας κ. Αυγουστίνος του ανέθεσε για σειρά ετών την ευθύνη συντάξεως του περιοδικού της μητροπόλεως *Ορθόδοξη Παρουσία* και του ετησίου *Ημερολογίου*. Από το 1998 μέχρι της χειροτονίας του σε επίσκοπο του Οικουμενικού Πατριαρχείου προσέφερε την ιερατική του διακονία στην ιερά μητρόπολη Γερμανίας.

Στις 7 Φεβρουαρίου του 2008 μετά από πρόταση της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου προς την Αγία και Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου εξελέγη επίσκοπος της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως λαβών τον τίτλο της πάλαι ποτέ διαλαμψάσης επισκοπής Αβύδου και χειροτονήθηκε στις 24 Φεβρουαρίου. Από τον Οκτώβριο του 2009 μέχρι σήμερα μετά από άδεια του Οικουμενικού Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου και απόφαση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου προσφέρει την υπηρεσία του στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών.

Έργα του: *La Dissociation des Ésprits comme motif de Divorce en Grèce pendant la période Ottomane*, διδ. διατριβή (1990). *Die Auflösung der Ehe bei Demetrios Chomatianos und Johannes Apokaukos: ein Beitrag zur byzantinischen Rechtsgeschichte des 13. Jahrhunderts* (1992). *Η Κανονική Δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των Επαρχιών του Δεσποτάτου της Ηπείρου (1204-1235)*, διδ. διατριβή (1995). *Η επαφή πυρακτωμένου σιδήρου ως αποδεικτικό μέσο στην εκκλησιαστική διαδικασία του 13<sup>ου</sup> αιώνα* (1996). *Οι Βουλγαροεπίσκοποι και η ποιηή της εκπτώσεως* (1997). *Η θεολογία*

*της απελευθέρωσης. Εισαγωγή στην λατινοαμερικανική θεολογία* (2001). *Η αγωνία της απελευθέρωσης: σύγχρονοι λατινοαμερικανοί θεολόγοι* (2001). *Η Σύνοδος του Λατερανού (649): συμβολή στην ιστορία και θεολογία του Μονοθελητισμού-Μονοθελητισμού, τ. Α'-Β'* (2006). Έχει συνεργαστεί στην παρούσα εγκυκλοπαίδεια.

ΑΘ.Κ.

**Κύριλλος. Αρχιεπίσκοποι Σινά.**

**1. Ο Α΄ ο Κρης.** Γεννήθηκε στις αρχές του 18<sup>ου</sup> αι. στον Χάνδακα (Ηράκλειο) της Κρήτης. Σε νεαρή ηλικία μετέβη στο Σινά όπου μόνασε. Εκεί χειροτονήθηκε διάκονος και πρεσβύτερος και το 1759 εξελέγη αρχιεπίσκοπος Σινά και Ραϊθού. Ο Κύριλλος αναδείχτηκε σε μεγάλη μορφή της Σιναϊτικής αδελφότητας. Φρόντισε για την οικονομική ανεξαρτησία της μονής και πολλακίς ταξίδεψε στην Ευρώπη, αναβιβάζοντας το κύρος της μονής. Αντιτάχθηκε στις επιδρομές Αράβων νομάδων κατά της μονής. Παράλληλα, αν και ο ίδιος δεν είχε υψηλή μόρφωση, φρόντισε να στείλει πολλούς νέους, υπότροφους, στην περίφημη Πατριάρχη Σχολή. Με δαπάνες του εκδόθηκαν, κυρίως στη Βενετία, πολλά βιβλία. Επίσης ανακαίνισε τη μονή. Πέθανε το 1790, μετά από ένα ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη και το Ιάσιο.

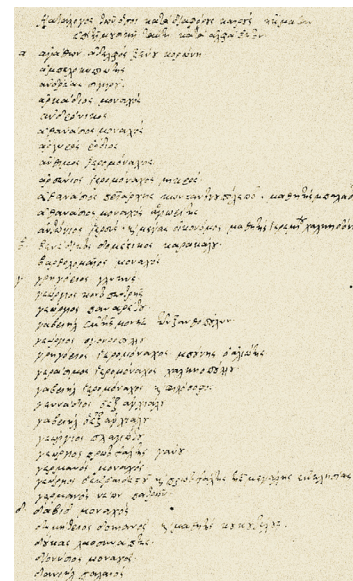
**2. Ο Β΄ Στρεκίδης ο Βυζάντιος.** Αρχιεπίσκοπος Σινά και Ραϊθού στο διάστημα 1859-67. Η εκλογή του από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο Ζ΄ προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Προηγουμένως είχε χρηματίσει ηγούμενος σε μονές της Μολδαβίας, αλλά εκδιώχθηκε, λόγω οικονομικών ατασθαλιών. Ως αρχιεπίσκοπος Σινά συνέχισε τα ίδια, προκαλώντας την έντονη αντίδραση των μοναχών της αδελφότητας και του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων. Σε απάντηση ο Κύριλλος ζήτησε και έλαβε τη συνδρομή των Τούρκων. Το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων όμως τον έπαυσε, το 1867. Τότε ο Κύριλλος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του, σπαταλώντας τα χρήματα που είχε αποκομίσει.

**Κύριλλος. Μητροπολίτες.**

**1. Τραπεζούντος (1628-1638).** Καταγόταν από τη Θεσσαλία. Υπήρξε σπουδαίος μοναχός, που για χρόνια πούχαζε στο Άγιο Όρος. Πήγε κατόπιν στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε θε-

ολογία και φιλοσοφία, παρά την ηλικία του. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος και όταν χήρεψε ο θρόνος της Τραπεζούντας, με επιμονή των διαβιούντων στην Κωνσταντινούπολη Τραπεζούντων, εξελέγη μητροπολίτης Τραπεζούντας, το 1628.

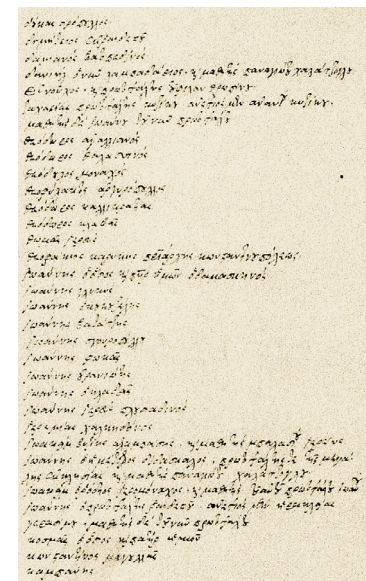
**2. Ο Μαρμαρηνός, μπτρ. Τήνου.** Ο Κύριλλος γεννήθηκε (άγνωστο πότε, ίσως στις αρχές του 18<sup>ου</sup> αι.) στο μικρό νησί του Μαρμαρά, στην ομώνυμη θάλασσα κοντά στην Κωνσταντινούπολη· εκεί



Κύριλλος Μαρμαρηνός, IEE 305, φ. 86r

οφείλεται, προφανέστατα, και η προσωνομία Μαρμαρηνός, που συνοδεύει πάντοτε τη μνεία του ονόματός του στις πηγές. Φαίνεται ότι παιδιόθεν ανατράφηκε εντός του εκκλησιαστικού περιβάλλοντος, όπου και ανερίχθηκε αργότερα σε υψηλά αξιώματα· διετέλεσε, συγκεκριμένα, επίσκοπος Γάνου και Χώρας, ενώ του ανατέθηκε και η διαποίμανση ενός μικρού νησιού των Κυκλάδων, της Τήνου (ως επίσκοπος της οποίας μνημονεύεται -σε συνοδικά και άλλα πατριαρχικά έγγραφα- κατά την περίοδο 1736-1740)· στην ιστορία παρέμεινε κυρίως γνωστός ως πρώην επίσκοπος Τήνου (ήδη από τον Φεβρουάριο του 1742 αυτομαρτυρείται -σε σωζόμενη επιστολή του- ως πρώην Τήνου). Παράλληλα, ασχολήθηκε συστηματικά και με επιτυχία με την Ψαλτική Τέχνη, την οποία έμαθε στην Κωνσταντινούπολη, κοντά στον πρωτοψάλτη Παναγιώτη Χαλάτζογλου· συνέθεσε πολυάριθμες εκκλησιαστικές συνθέσεις (ενδεικτικά: ένα πολυέλεο, οκτώ Τιμιωτέ-

ρες κατ' ήχον, τα ένδεκα εωθινά, δύο σειρές χερουβικών κατ' ήχον, κοινωνικά -των Κυριακών, της εβδομάδος, του ενιαυτού- καλοφωνικούς ειρμούς, τα της λειτουργίας του Μ. Βασιλείου), που γνώρισαν μεγάλη διάδοση, ενώ δοκιμάστηκε και στον τομέα της εξήγησης παλαιότερων μελών. Προς το παρόν, η τελευταία ιστορική μνεία του Κυρίλλου ανάγεται στο έτος 1757, φαίνεται δε ότι μάλλον δεν ζει πλέον μετά την πρώτη δεκαετία του δεύτερου μισού του 18<sup>ου</sup> αι.



Κύριλλος Μαρμαρηνός, IEE 305, φ. 86v

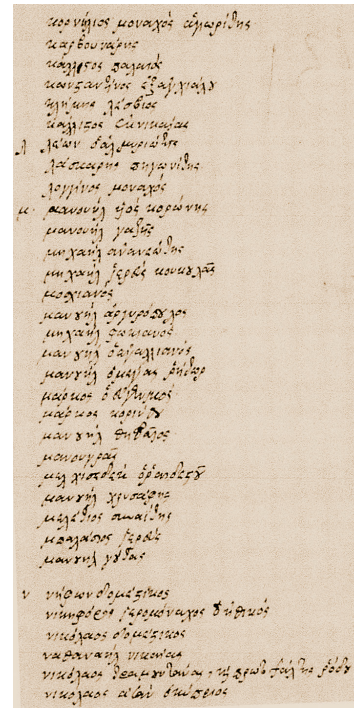
Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι και το θεωρητικό εγχειρίδιο που συνέταξε, ένα από τα σημαντικότερα ομοειδή κείμενα της εποχής του, που παραμένει περιπούδαστο ως σήμερα, καθώς εκτός των άλλων αναφέρεται και στον χαρακτήρα και τους ρυθμούς της αραβοπερσικής μουσικής. Ο πλήρης τίτλος αυτής της θεωρητικής συγγραφής έχει ως εξής: «Εισαγωγή μουσικής κατ' ερωταπόκριση, εις ραστέραν κατάληψιν των μαθητιώντων, ης ο λόγος περί τε των ανιουσών και κατιουσών φωνών, σωμάτων τε και πνευμάτων, η καθ' εαυτά και η προς άλλα έχουσιν, εν τε συνθέσει και συντάξει, και περί των ενεργειών τε και σχημάτων των κοινώς λεγομένων μεγάλων σημαδίων, παρά τε τοις πάλαι και νυν, επί παντός ήχου, φθορών τε αυτών και φωνουργιών και λήξεων, και των τινων άλλων παρεπομένων αυτοίς, ποιηθείσα παρ' εμού Κυρίλλου αρχιερέως Τήνου του Μαρμαρηνού» πρόσφατα, εκδόθηκε πλήρως από τον Χαράλαμπο Καρακατσάνη, *Βυζαντινή*

Ποταμίης, τ. 11, *Θεωρητικόν Κυρίλλου του Μαρμαρηνού του Τηνίου, χειρόγραφον 305* I.E.E.A. 1749, Αθήνα βδ' [2004], όπου και για πρώτη φορά δημοσιεύθηκε (σ. 30-138) το δεύτερο μέρος της (που φέρει τον τίτλο: «Των κατά μουσικήν ήχων τε και φθωρών ακριβεστέρα θεωρία»). Συνολικά αποτελείται από πέντε μέρη εκτός από το ήδη επισημανθέν δεύτερο (: «Των κατά μουσικήν ήχων τε και φθωρών ακριβεστέρα θεωρία») περιλαμβάνει και τα ακόλουθα επιπλέον τμήματα:

**I.** Το πρώτο (που αποτελεί μίαν τυπική, εν πολλοίς, προθεωρία της ψαλτικής τέχνης), δημοσιεύθηκε πρωτογενώς μεν από τον Κ.Α. Ψάχο, «Δημοσιεύσεις αρχαίων ανεκδότων χειρογράφων περί της εκκλησιαστικής ημών μουσικής», *Φόρμιγγ*, περ. Β', έτος Α', αρ. 1 (15 Μαρτίου 1905) 4 / αρ. 3-4 (15-30 Απριλίου 1905) 6-7 / αρ. 6 (31 Μαΐου 1905) 3 [η τελευταία ένδειξη αφορά μέρος του δευτέρου τμήματος της όλης θεωρητικής συγγραφής], κριτικώς δε από τον Ευγένιο Βλαδιμήροβιτς Γκέρτσμαν, *Το θεωρητικόν της Πετρούπολεως*, Οδησός 1994, σ. 725-738 (αυτ., στις μεν σσ. 739-748 και 760-769 το ίδιο κείμενο παρατίθεται μεταφρασμένο στη ρωσική και αγγλική, αντίστοιχα, γλώσσα, στις δε σ. 697-724, 749-759 και 770-779 καταχωρίζονται -ρωσιστί και αγγλιστί ομοίως- αφενός μεν εισαγωγικές παρατηρήσεις για τον συντάκτη και την εν γένει ιστορία της θεωρητικής συγγραφής, αφετέρου δε ειδικότερος μουσικολογικός σχολιασμός του εν λόγω κειμένου).

**II.** Το τρίτο μέρος της είναι ο «κατάλογος των όσων κατά διαφόρους καιρούς ήκμασαν επί τη μουσική ταύτη, κατά αλφάβητον», μία από τις παλαιότερες (και εγκυρότερες) συγκεντρωτικές ιστορικές μαρτυρίες για τα πρόσωπα που απασχολούν τους βυζαντινομουσικολόγους· διαδόθηκε κυρίως μέσω του φερόμενου ως αυτόγραφου του Κυρίλλου κώδικα υπ' αριθμόν 305 της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας Αθηνών (του έτους 1749)· μάλιστα, σε μίαν πρώιμη (ήδη από το έτος 1926) περιγραφή του επισημανθέντος κώδικα από τον Κ. Δυοβουνιώτη δημοσιεύθηκε, ειδικότερα, και ο εν λόγω κατάλογος, ενώ και πρόσφατα (το έτος 2004) συμπεριελήφθη επίσης στην (με βάση τον ίδιο αθηναϊκό κώδικα) έκδοση του συνόλου της παραπάνω θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου από τον Χ. Καρακατσά-

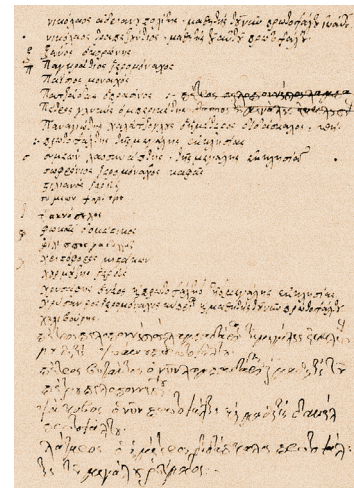
νη. Μόλις στη δεκαετία του 1970 επισημάνθηκε, από τον Μ. Χατζηγιακουμή, ότι το συγκεκριμένο τμήμα της θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου, ο κατάλογος δηλαδή, είναι η βάση αντίστοιχου καταλόγου, παρεμβλλόμενου (με επιπλέον σχόλια και προσθήκες) και στο πολύ γνωστό αντίστοιχο θεωρητικό έργο Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, το *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής*,



Κύριλλος Μαρμαρηνός, IEE 305, φ. 87r

που εκδόθηκε στην Τεργεστή το 1832· το γεγονός γνωστοποιήθηκε από σχετική ιδιόχειρη δήλωση του ίδιου του Χρυσάνθου, καταχωρισμένη σε σωζόμενη χειρόγραφη εκδοχή του παραπάνω έντυπου *Θεωρητικού* του (κώδικας υπ' αριθμόν 18 της Βιβλιοθήκης της Σχολής Δημοσθένους, του έτους 1816), στο σημείο προφανώς όπου επίσης παρεμβάλλεται ο εν λόγω κατάλογος (με αξιοσημείωτες, μάλιστα, διαφορές ως προς την έντυπη εκδοχή του)· πρόσφατα (το έτος 2007) και η τελευταία εκδοχή του υπό εξέταση καταλόγου εκδόθηκε από τον Γ. Κωνσταντίνου, μαζί με πλήρες το κείμενο του *Θεωρητικού* του Χρυσάνθου, σε παράλληλη παράθεση της χειρόγραφης και της έντυπης εκδοχής του. Ήδη, πάντως, από το έτος 1994 ο Ε. Gertsman, εκδίδοντας (κυρίως από τον κώδικα ΡΑΙΚ 63) μέρος της θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου (μεταξύ του οποίου και τον εν λόγω κατάλογο), έστρεψε παράλληλα το ερευνη-

τικό ενδιαφέρον και προς άλλο, τρίτο, ομοειδή κατάλογο, που μέχρι τότε αποδιδόταν στον Νικηφόρο Καντουγιάρ τον Χίο· ο τελευταίος κατάλογος του Νικηφόρου μας ήταν ήδη γνωστός από δύο χειρόγραφες πηγές, τον αυτόγραφο του κώδικα Βατοπαιδίου 1427 (από τον οποίον τον είχαν δημοσιεύσει, το 1924, οι Σ. Ευστρατιάδης και Αρκάδιος ιεροδιάκονος ο Βατοπαιδινός) και τον επίσης φερόμενο ως ιδιόγραφο του κώδικα Ξηροποτάμου 318



Κύριλλος Μαρμαρηνός, IEE 305, φ. 87v

(από τον οποίον τον είχε επίσης δημοσιεύσει, το 1975, ο Γρ. Στάθης)· όμως, πρώτος ο Ε. Gertsman, με παραβολή και κριτική έκδοση των δύο αυτών εκδοχών του εν λόγω καταλόγου (αυτή του Κυρίλλου και εκείνη του Νικηφόρου), επισήμανε το προφανές, ότι δηλαδή ο δεύτερος κατάλογος αποτελεί ουσιαστικά διεύρυνση (με διάθεση ενημέρωσης κατά τα νεότερα δεδομένα της εποχής) του πρώτου.

**III.** Το τέταρτο (που φέρει τον τίτλο: «Στοιχειωδεστέρα διδασκαλία περί της έξω μουσικής, εν η περι τε των κατ' αυτήν σοχηπέδων, και μακαμίων λεγομένων, έτι δε και νημίων και άλλων τινών τούτοις επιθεωρουμένων, ων η μάθησις προύργου γένοιτ' αν τοις κατ' αυτήν ενεργείν βουλομένοις») και το πέμπτο (που φέρει τον τίτλο: «Σαφήνεια εκ ποίων και πόσων ήχων συγκροτείται έκαστον των μακαμίων, και τις η απαρχή και μέχρι τέλους έφοδος») δημοσιεύθηκαν (μεταφρασμένα και σχολιασμένα) από τις Eugenia Popescu-Judetz και Adriana Ababi-Sirli, *Sources of 18th century music. Panayiotis Chalathzoglou and Kyrillos Marmarinos' comparative treatise on secular music*, Istanbul 2000,

σ. 49-124 [πβ. αυτ., σ. 16-20 και 125-126, όπου περί του Κυρίλλου και ο σχολιασμός της θεωρητικής συγγραφής του, αντίστοιχα]· αυτά τα δύο τελευταία μέρη της θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου απασχόλησαν επίσης και τον Αντώνιο Ε. Αλυγιζάκη, *Εκκλησιαστικοί ήχοι και αραβοπερσικά μακάμια*, Θεσσαλονίκη 1990, κυρίως σ. 9 (υποσημ. 6), 14-17, 21 (όπου επισημαίνεται και η αυτούσια μεταφορά τμήματος του εν λόγω έργου στην έκδοση: *Ερμηνεία της εξωτερικής μουσικής και εφαρμογή αυτής εις την καθ' ημάς μουσικήν*, ερανοσθείσα και συνταχθείσα παρά Στφ. Α. Δομεστίκου, επιθεωρηθείσα δε παρά Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου της του Χ.Μ. Εκκλησίας [...] εν Κωνσταντινουπόλει [...] 1843), 33-34 και 43-64 (όπου παρατίθενται 22 πανομοιότυπα επιμέρους περικοπών των δύο αυτών τμημάτων της θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου από τον κώδικα Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας 305).

Ειδικότερα, ο κατάλογος που συντάσσει ο Κύριλλος και αποτελεί -όπως προσημειώθηκε- παρέμβλλτο και αυτοτελές τμήμα της ευρύτερης θεωρητικής συγγραφής του, πρωτοπαράδειται (κατά τα δεδομένα της μέχρι τώρα έρευνας) από τον προμνημονευθέντα κώδικα υπ' αριθμόν 305 της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας Αθηνών, του έτους 1749 (ο κατάλογος περιλαμβάνεται, συγκεκριμένα, στα φφ. 86r-87v [βλ. και πανομοιότυπα 1-4])· βέβαια, το κείμενο, τόσο όλης της θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου όσο και -ειδικότερα- του εν λόγω καταλόγου του, παραδίδεται και από άλλους, μεταγενέστερους, μουσικούς κώδικες [όπως, για παράδειγμα (μνημονεύω μόνον όσες πηγές περιέχουν και τον παρόντα κατάλογο), τον υπ' αριθμόν 923 κώδικα της Βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου (γύρω στο 1780), φφ. 21v-23r (από τον οποίον και τον δημοσίευσε, το 1980, ο T. Moisescu), τον υπ' αριθμόν 270 κώδικα της Βιβλιοθήκης Κ.Α. Ψάχου (τέλη 18<sup>ου</sup> αι.), φφ. 16r-18v, ή τον κώδικα ΡΑΙΚ 63 (τέλη 18<sup>ου</sup>-αρχές 19<sup>ου</sup> αι.), φφ. 19r-20v], όπου και δεν παρατηρούνται αξιοσημείωτες διαφορές ως προς τα περιεχόμενα του καταλόγου. Ο κατάλογός του συνίσταται -συγκεκριμένα- από απλή μνεία 118 ονομάτων διδασκάλων μελοποιών [ο αριθμός αποτιμάται εδώ βάσει της καταγραφής του παραπάνω κώδικα υπ' αριθμόν 305

της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Αθηνών, φφ. 86r-87v (της πρωτογενούς, καθότι μεταγενέστερο χέρι προσέθεσε, στο τελευταίο της φύλλο, τέσσερα επιπλέον ονόματα: Πέτρος Πελοποννήσιος λαμπαδαρίου της Μεγάλης Εκκλησίας, μαθητής Ιωάννου πρωτοψάλτου / Πέτρος Βυζάντιος, ο νυν λαμπαδαρίου και μαθητής του Πέτρου Πελοποννησίου / Ιάκωβος, ο νυν πρωτοψάλτης και μαθητής Δανιήλ πρωτοψάλτου / Λάζαρος, ο ημέτερος διδάσκαλος, πρωτοψάλτης του Μεγάλου Ρεύματος)], διατεταγμένων κατά αλφαβητική σειρά (που όμως δεν τρεπεί απόλυτα), η χρονική περίοδος δράσης των οποίων εκτείνεται από τα τέλη του 13<sup>ου</sup> ως τα μέσα περίπου του 18<sup>ου</sup> αι. Όπως έχει ήδη παρατηρηθεί παλιόθεν (από τον Χρυσάνθο τον εκ Μαδύτων, στο επισημανθέν χειρόγραφο του *Θεωρητικού* του), ο κατάλογος έχει συνταχθεί «επί Ιωάννου πρωτοψάλτου». Τούτο δηλώνεται σε πολλά σημεία του καταλόγου, όπου οσάκις μνημονεύεται ο εν λόγω Ιωάννης μαρτυρείται ως «ο νυν πρωτοψάλτης» (ενώ επιπλέον ο ίδιος δηλώνεται εδώ και ως «διδάσκαλος» του συντάκτη του καταλόγου, του Κυρίλλου δηλαδή· παράλληλα, ιστορικά ενδιαφέρουσα είναι και η αντίστοιχη, απαντώσα εδώ, μνεία του Δανιήλ ως «του νυν λαμπαδαρίου». Η προς το παρόν γνωστή αρχαιότερη μνεία του Ιωάννου ως πρωτοψάλτου, εξαιρετικά ασφαλής αφού πρόκειται για αυτομαρτυρία, είναι του έτους 1743· παράλληλα, η μέχρι τώρα αρχαιότερη χρονολογημένη καταγραφή του παρόντος καταλόγου ανάγεται στο έτος 1749· οπότε, η σύνταξη του καταλόγου από τον Κύριλλο εγχρονίζεται ασφαλέστατα μέσα στην τελευταία δεκαετία του πρώτου μισού του 18<sup>ου</sup> αι., με (προσωρινά;) όρια -ειδικότερα- τα έτη 1743 (*terminus post quem*) και 1749 (*terminus ante quem*).

Ιδιαίτερης μνείας χρήζουν, ακόμη, κάποια επιπλέον ιστορικά στοιχεία που απαντούν στον παρόντα κατάλογο· τα επισημαίνω εδώ επιγραμματικά: η δηλοποίηση της υφιστάμενης ειδικότερης συγγενικής σχέσης ανάμεσα σε κάποια από τα μνημονευόμενα πρόσωπα· αντίστοιχες ευκρινείς μαρτυρίες για υπάρχουσες «εκπαιδευτικές σχέσεις» μεταξύ συγκεκριμένων δασκάλων και των εδώ κατονομαζομένων μαθητών τους· και, τέλος, η (πέρα από τα ονόματα) αναφορά και σε διάφορους τόπους του καθόλου

ελληνισμού, τόπους είτε καταγωγής, είτε παραμονής και δράσης, ορισμένων των εδώ καταγραφόμενων μουσικών φυσιογνωμιών. Α.ΧΑΛ.

### Βιβλιογραφία:

Καραγκούνης, Κ.Χ., *Η παράδοση και εξέλιξη του μέλους των Χερουβικών της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μελοποιίας*, Αθήνα 2003, σ. 474-477.  
Χαλδαιάκης, Αχιλλεύς Γ., *Ο πολυέλεος στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2003, σ. 246-247, 460-461. Chaldaeakes, Achilleus G., "All master composers of Greek ecclesiastic music": An initial step on a new History of Greek sacral music", Lithuanian Academy of Music and Theatre-Lithuanian Composers Union, 10th International Music Theory Conference (2010). *Principles of Music Composing: Sacred Music*, Vilnius 2010, σ. 126-137. Χαλδαιάκης, Αχιλλεύς Γ., «Προς μια νέα Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής: Ο "κατάλογος των όσων κατά διαφόρους καιρούς ήκμασαν επί τη μουσική ταύτη, κατά αλφάβητον"», *Επιστημονική Επιτηρίδα Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης* 2 (2012) 565-594. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τ. 1, Αθήνα 1975, σ. 147-148, 338-339. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Χειρόγραφα εκκλησιαστικής μουσικής 1453-1820. Συμβολή στην έρευνα του νέου ελληνισμού*, Αθήνα 1980, σ. 44, 94 (υποσημ. 215-220) [= *Η εκκλησιαστική μουσική του ελληνισμού μετά την άλωση (1453-1820)*. Σχεδιασμός ιστορίας, Αθήνα 1999, σ. 71-72, 148-149 (υποσημ. 215-220)].

### 3. Ο Αγραφιώτης, μητρ. Σάμου και Ικαρίας (1750-1850).

Γενέτειρα του Κυρίλλου Αγραφιώτη είναι τα Τρίκαλα Θεσσαλίας. Γεννήθηκε δε το 1750. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε στην πατρίδα του. Κατά τον μακαριστό μητροπολίτη Σιδηροκάστρου Ιωάννη (Παπάλη) Θεσσαλό, «ήτο βραχύς το ανάστημα, ωραίος, γενναίος, μέγας θιασώτης των πατρίων». Έζησε στα Ιωάννινα, στο μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο των καιρών εκείνων, ως διάκονος του μητροπολίτη του Μακαρίου. Είδη από κοντά το καταπληκτικό έργο των σχολών της ηπειρωτικής πρωτεύουσας. Είχε γνωριστεί και συναναστραφεί με όλες τις μεγάλες προεπαναστατικές προσωπικότητες, οι οποίες έδρασαν τότε στα Ιωάννινα. Κατά τύχην αγαθήν, διετέλεσε μαθητής του εθνομάρτυρα και ιεραποστόλου Κοσμά του Αιτωλού, ο οποίος είχε εμψυχώσει τον από τον αφελληνισμό και την αλλαξοπιστία, που ήσαν τα παρεπόμενα αφόρητης καταπίεσεως, πρωτοφανών στερήσεων και φοβερών λεηλασιών. Οπωσδήποτε η εξοικείωσή του με την καταθλιπτική ατμόσφαιρα φρίκης, βασάνων και μαρτυριών, η οποία επικρατούσε στην αυλή του Αλή πασά, αρκούσε για τη χαλύβδωση των νεύρων του, την άφοβη ενατένιση του κινδύνου και την πλήρη προετοιμασία για την υπέρ-

τατη θυσία. Αυτά ακριβώς τα προσόντα ήσαν τα άκρως απαραίτητα για τον ηγέτη των χρόνων εκείνων, προπάντων δε τον θρησκευτικό, ο οποίος ήταν και ο μόνος υπεύθυνος απέναντι στον σουλτάνο. Οι ατυχίες και οι περιπέτειες του Ιωαννίνων Μακαρίου, τον οποίο είχε κατατρέξει βάνουσα το «αιμοβόρο θηρίο», ο Αλή πασάς, έφεραν τα βήματα του Κυρίλλου και στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία του παρασχέθηκαν δυνατότητες για περισσότερη εμπάθυσση στη νοοτροπία και ψυχοσύνθεση των κατακτιπών και στενότερη σύνδεση με το πατριαρχικό περιβάλλον, καθώς και τον κύκλο των φαναριωτών. Αρχικά, υπηρέτησε ως αρχιδιάκονος του Δέρκων Μακαρίου μέχρι της εκδημίας του. Βραδύτερα, εισήλθε στην ακολουθία του Πατριάρχου Ιεροσολύμων Ανθίμου έως την ημέρα εκλογής του στον μητροπολιτικό θρόνο Σάμου και Ικαρίας.

Πάντως, απόλυτη συμφωνία για την ημερομηνία εκλογής του δεν υπάρχει. Ο μακαριστός μητροπολίτης Σιδηροκάστρου Ιωάννης δέχεται ότι έγινε την 28<sup>η</sup> Μαΐου 1815, ενώ κατά τον κώδικα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολης τον Ιανουάριο του 1815. Τα δε καθήκοντά του στην έδρα της μητροπόλεως ανέλαβε ακριβώς την 8<sup>η</sup> Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Ο Κύριλλος ως ιεράρχης των δύο νησιών, Σάμου και Ικαρίας, πιστεύεται ότι υπήρξε ο ενδειγμένος τόσο από άποψη θρησκευτική όσο και εθνική, διότι η παρουσία του είχε συμπέσει με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας, της οποίας οι απόστολοι διέσχιζαν στεριές και θάλασσες για να μυσούσαν στο μεγάλο μυστικό τους γεννημένους για πράξεις πρωϊκές, προς πραγμάτωση του προαιωνίου πόθου αποτινάξεως του δυσβάστακτου τουρκικού ζυγού. Συμπτωματικά, μυήθηκε πρώτος ο Κύριλλος, επειδή ο ανάδοχος έτυχε να είναι συμπατριώτης του, ο Αριστείδης Παπάς, που θεωρείται από τα πλέον σημαντικά στελέχη της Φιλικής Εταιρείας. Αλλά τα πρωτεία αυτά είχαν μεγάλη επίδραση σε διακεκριμένους της μητροπολιτικής περιφέρειας. Σχετικά, ο Ιωάννης Βακιρτζής παρέχει τις επόμενες πληροφορίες: «Των σκοπών της Εταιρείας εμυήθησαν κατά πρώτον ο τότε αρχιεπίσκοπος Σάμου Κύριλλος και ολίγοι τινές άλλοι εκ των προκρίτων, ώστε μέχρι του 1821 ούτοι γνώσιν έχοντες των μυστικών υπό της Εταιρείας ενεργουμένων περιέμενον εναγωνίως την έναρξιν του κινήματος».

Αλλά τα προβλήματα, που είχε προς αντιμετώπιση στη Σάμο ο Κύριλλος, ήσαν πολύ σοβαρά, διότι το νησί επί τριετία (1812-1815) είχε δεινοπαθήσει από σεισμούς και ολέθριες επιδημίες. Διαφωτιστικά είναι όσα αναφέρονται από τον Βακιρτζή: «Κατά τας διηγήσεις των γεροντοτέρων, εν μόνους τοις χωρίοις των Καρλοβασίων απέθανον κατά το 1814 τετρακόσια άτομα εκ λοιμού, πλείστοι δε και εν Βαθεί, κατά δε το επόμενο έτος 1815 απέθανον εν Νέω και Μεσαίω Καρλοβασίω περί τους εξακοσίους». Επιπρόσθετα, ως πιεστικό επίσης μέλημα του Κυρίλλου ανέκυψε η κάποια ανακούφιση των ταλαιπωρουμένων νησιωτών από τον βαρύ φόρο, τον οποίο έδιναν στον αντιπρόσωπο του σουλτάνου. Ευτυχώς προγενέστερα είχε κάμει καλές γνωριμίες με τους φαναριώτες. Κατά συγκυρία ευνοϊκή, δραγουμάνος του τουρκικού στόλου αναδείχθηκε ο Νικόλαος Μουρούζης, με τον οποίο ο Κύριλλος εσπευσμένα επικοινωνήθηκε και τον ενημέρωσε για την όλη κατάσταση του νησιού ζητώντας τη διαμεσολάβησή του. Ο Μουρούζης ανταποκρίθηκε με προθυμία και πολλή κατανόηση, όπως συνάγεται από μακροσκελή γραπτή απάντησή του, στην οποία μεταξύ άλλων γράφονται και τα ακόλουθα: «Περιτόν στοχάζομαι να γράψω τη πανιερότητί σας την ενδιάθετον φιλοτιμία και ροπήν, όπου ανέκαθεν η οικογένειά μου είχε εν τω να εκτελή πάσαν αγαθοεργίαν αποβλέπουσαν προς τε κοινήν του γένους και ιδίαν εκάστου ωφελείαν. Τοις ίχνεσιν τοίνυν εκείνων και εγώ ειμί επόμενος και τα αυτά φρονήματα έχων, ελπίζω με το έλεος του αγίου Θεού και δι' ευχών της υμετέρας πανιερότητας ότι ήδη όπου αποκατέστην εις το βασιλικόν τούτο υπούργημα, θέλω εκτελέσει καγώ πρώτον μεν το απαιτούμενον προς το κραταιόν δοβλέτι και προς τον μεγαλοπρεπέστατον και πολυχρόνιον πασά εφένδην μας χρέος μου με την ταχείαν και απάραιτητον εκτέλεσιν των εκδιδομένων υψηλών επιταγών, δεύτερον δε θέλω επαγρυπνεί μεσιτεύων αείποτε δια την καλήν αποκατάστασιν και άνεσιν όλων των πτυχών με τη διατήρησιν των εθίμων τους, διενεργών όσα αποτίνοσι προς εκρίζωσιν κάθε ενδεχόμενης καταχρήσεως και ανόρθωσιν